

KÜLTÜRDİLBİLİM BAĞLAMINDA ALMANCA DEYİMLERİN ÇEVİRİSİNE BİR BAKIŞ

A VIEW OF THE TRANSLATION OF GERMAN EXPRESSIONS IN THE CONTEXT OF CULTURAL LINGUISTICS

Aykut HALDAN¹, Sibel TUNA²

Öz

Kültür araştırmalarına yönelik yeni yaklaşımlardan biri de kültürdilbilimdir. Kültürdilbilim, dilbilim ve kültürbilimin örtüştüğü noktada oluşan ve dilde yansıyan halk kültürünü inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kültürlerin bir ürünü olan deyimlerin farklı bir dile çevirisi sorun oluşturabilmektedir. Makalenin amacını Almanca ve Türkçe deyimlerin çevirisinde, sözcüğü sözcüğüne mi yoksa her iki dilin kültürlerinde yer etmiş olan dilsel ifadeler mi göre çevirisinin yapılmış olduğu Kültürdilbilim bağlamında incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem gurubunu Fono Almanca Deyimler kitabından seçilen kırk tane deyim oluşturmaktadır. Seçilen deyimler kültürdilbilimsel bağlamda incelendiğinde deyimlerin çevirisinde erek dilin kültürüne uygun çeviri yapıp yapılmadığı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Deyim, Kültür, Kültürdilbilim, Çeviribilim.

Abstract

One of the new approaches to cultural studies is cultural linguistics. Cultural linguistics is defined as the branch of science which examines the folk culture that occurs at the point where linguistics and cultural science overlap. In this context the translation of idioms, a product of cultures, into a different language can be a problem. The aim of the article is to examine the context of cultural linguistics in the translation of German and Turkish idioms, whether the word is translated according to the word or the linguistic expressions that have taken place in the cultures of both languages. The sample group of the study consists of forty idioms selected from the Phonetic German Phrases. When the selected idioms are examined in the cultural-linguistic context, it will be examined whether the translations of the idioms are translated in accordance with the culture of the target language.

Keywords: Translation, Idiom, Culture, Cultural Linguistics, Translation Studies.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, aykhaldan@yahoo.com

² sibeltuna09@gmail.com

1. GİRİŞ

1.1. Dilin Tanımı ve Dille İlgili Farklı Görüşler

İnsanlar arası iletişimi en etkili şekilde sağlayan dil için bugüne kadar çok sayıda tanım bulunmaktadır. Dil nedir? sorusu için yapılan tanımlardan bazıları şu şekildedir:

“Bir toplumun, ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dizge (sistem) olarak ortaya çıkan araçtır” (Bayraktar, 2006, 1). Dil ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında TDK'nin tanımına göre dil : “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma” şeklinde tanımlanmıştır (2005, s. 526).

Wittgenstein dili bir oyun olarak adlandırmaktadır. Ona göre:“Bir dil oyunu, bir sıra dilsel deyimden oluşur ve çoğunlukla bunlara eylemler eşlik eder. Tek sözcükle, eğer o bir buyruk değilse ve ona eylem eşlik etmiyorsa, bir dil oyunu olmaz. Bunlara yaşanan bir olayın anlatılması, bir masal anlatmak, bir kitap okumak, bir odayı, düzenlenmiş bir yeri betimlemek ister bir askeri eğitimde olsun ister öğretmenin çocuğa matematik alıştırmaları yaptırması gibi bir durumda olsun; buyruk vermek, buyruğu yerine getirmek, fıkra anlatmak gibi örnekler sayılabilir. Toplumsal uzlaşma dayanan anlamlı el kol hareketleri yapmak veya bunu şekillerle göstermek, ‘tıp’, ‘yağ satarım-bal satarım’ gibi çocuk oyunları, briç gibi iskambil oyunları ve benzeri şeyler dil oyunlarına örnektirler” (Soykan, 2002, s. 57). Bu tanımlardan “konuşma dili” dışında herhangi bir anlaşma ya da iletişim yolu yoktur şeklinde bir anlam çıkartılmaması gerektiğini, hangi durumların buna dahil olduğunu Bayrav (1998) şu şekilde ifade etmektedir:

“Birçok başka çarelerin varlığını gösterebiliriz: yolda yürürken belli yerlere konulmuş kırmızı ışık dur işaretidir; yeşil ışık geç anlamına gelmektedir. Gemiler ışık ve hareketlerle uzaktan haberleşirler. Deniz fenerlerinin yanıp sönmesindeki ritim ve çeşitli renkli ışıklar da anlaşmayı sağlayan sistemlerdir. İlkel kavimlerde tam-tam çubukların belli yerlerine bağlanan kumaş ya da ot düğümler, tepelerde yakılan ateş haberleşmeye yararlar. Ancak, saydığımız bütün ve benzeri usuller, aslında konuşma diline dayanır. Konuşma dilinin aracılığıyla varılmış bildirişme yöntemleridir. Onlar dilin önemini azaltmazlar” (Bayrav, 1998, s. 13).

Dile tarihsel açıdan bakıldığında ise dile ait ilk bilgiler şu toplumlarda mitoslar şeklinde görülmektedir; “Çinlilerde: Bir su kaplumbağası, sırtındaki çizgili şekillerde yazının sırrını taşıyarak imparatorun önüne gelip yazıyı öğretmiştir. Babillerde: Yarı balık yarı insan bir deniz canavarı, sudan karaya, çıkarak kendilerine yazıyı öğretmiştir. Burada yazı ile dilin bir sayıldığı görülmektedir. Hintlilerde: Baş-Tanrı Brahma, kendi görünüşlerinden birisi olan ve insan dilinin tanrısı sayılan Vâk aracılığı ile dünyayı ve içindeki varlıkları yaratmıştır (Başkan, 2003, s. 20). Mısırlılarda: Baş-Tanrı Ra, isteklerini, kendi dili ve habercisi saydığı Tôt aracılığı ile yerine getirmiştir. Burada tanrıların bile dil aracından yararlandıkları görülmektedir. İbranilerde: Tanrı yarattığı canlılara isim vermesi için Adem'i görevlendirir. Adem'in bütün canlıları çağırış şekillerine göre her birisinin ayrı bir ismi olur. Burada, dillerdeki isimlerin çeşitli oluşu açıklanmaktadır. Babil Kulesi efsanesine göre ise: Tufandan sonra dünyada tek bir dil vardı. İnsanlar, Tanrı katına erişmek için Babil'de göğe doğru bir kule yapmaya başladılar. Tanrı o zaman insanların dilini karıştırıp hepsini dünyanın dört bucağına dağıttı. Burada da dillerin çeşitli oluşu açıklanmaktadır” (Başkan, 2003, s. 21).

Dilthey de dile tarihsel açıdan yaklaşmıştır: “Dili tarihsel dönemlere kendilerini dışa vurduğu, nesneleştirdiği bir ortam olarak görür. Her tarihsel dönemde yaşamının belli değerleri içerilmiş ve tarihin tüm çalkantıları bu değerler çevresinde oluşmuştur. Bu tarihsel döneme damgasını vuran değerler de o dönemin anlamının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilmişlerdir” (Akdemir, 2009, s. 99).

Gadamer’ in düşüncelerini Akdemir şu şekilde aktarır: “Dil dünya içindeki varlığımızın temel modu ve dünyanın oluşumu ile ilgili her şeyi içine alan formdur. İnsan dünya hakkındaki tüm bilgileri elde ederken, dili aracılık eder. Dünyaya ilk yönelim bir dili öğrenmekle gerçekleşir. Dil aracılığıyla anlaşılın şey dilinde içinde bulunduğu dünyadadır. Dolayısıyla insan, ancak dil aracılığıyla bir dünyaya sahip olur ve bu dünya içinde yaşar. İnsanın sadece bir dünyası vardır. Bu dünyaya sahip olabilmek için de kişi, önünde dünyanın kendisi olduğu gibi, bu dünyaya açabileceği bir anlam dünyasını da oluşturmalıdır. Gadamer’e göre bu dünyaya sahip olmak bir dile sahip olmaktır. Onda dili anlamayı olanaklı kılan evrensel araç olmasıdır. Bu nedenle gerçeklik dil dışında aranmaz. Dil bir anlam sorunudur. Tüm anlama ise Gadamer’de hermeneutiktir. Hermeneutik inceleme, varlık incelemesi ve nihai noktada dil incelemesidir. Çünkü “anlaşılabilen varlık dildir”. O halde anlam konusunda anahtar kavram dildir. Anlamla ilişkili olarak incelenmelidir. (Akdemir, 2009, s. 100).

1.2 Kültür

TDK’nin tanımına göre Kültür: “Latince “Culture” Fransızca bir kelimedir. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” (2005, s. 1282).

Kültürü ülkemizde sistemli bir biçimde ilk defa tarif eden Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp kültürü şu şekilde ifade etmektedir;

“Cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan, yani aralarında bir dayanışma vücuda getiren dini, ahlaki, hukuki, bedii, içtimai, iktisadi ve fenni müesseselerin hey’eti mecmuasıdır. Kültür, bir milletin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, görüş ve zihniyetleriyle her nevi davranış şekilleridir. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder” (Arslan, 2012, s. 137).

Kültür, bir milletin asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir. Kültür, milletin yüzyıllar boyunca ilgi, algı, tutum ve davranışlarla tezahür eden yaşam biçimi, maddi ve manevi değerler toplamı olup nesilden nesile bir miras olarak aktarılmıştır. “Tarihi, sanatı, edebiyatı, düşünleri, bayramları, şiirleri, şarkıları, türküleri, ağıtları, ninnileri gibi ait olduğu milletin dilinden, gelenek ve göreneklerinden izler taşır. Bütün bunlar o yaşam tarzının göstergesi olarak kültürün birer unsuru olarak düşünülebilir. Kültür, bir milletin asırlar boyu yaşanmışlıklarının damıtılmış bir özetidir” (Göçer, 2012, s. 50).

Greverus’ un kültürü tanımlaması Ültanır tarafından şu şekilde aktarılır: “ "Kültür, insanın bir organizma ve bir tür olarak hayatta kalabilmek için, değiştirerek ve biçimlendirerek dış ve iç doğaya dahil olma potansiyeldir. İnsan, bu süreç içerisinde kendi çevresinden hareketle ve bu çevreyle ilgili olarak araçlar ve değerler yaratır. Bu araç ve değerler, değişen dünya koşullarına göre bunlardan uzaklaşmak

gerekinceye kadar, kurumsallaşmalarla ve geleneklerle bağıntılıdır. Kültür, insanın icra ettiği tüm alanları kapsar. Yani, materyallerle ilgili yaşam güvencesinden hareket ederek, sosyal yaşam düzenleri üzerinden geçip, estetik ve değerlere uyumlandırılmış çevre şartlarına kadar uzanır” (Ültanır, 2003, s. 296).

Bir milletin yaşam tarzına ait her türlü bilgiyi, o ülkenin kültürünü inceleyerek elde edebiliriz. Yeme içme biçimleri, giyim kuşam, örf ve adet, ahlak, hukuk vb. birçok unsur o milletin kültürüne aittir. Kültürün aktarılmasında da şüphesiz dil rolü yadsınamaz bir gerçektir. Dil vasıtası ile kültür toplumdan topluma, kuşaktan kuşağa aktarılma gelmiştir. Dil ile iç içe olan kültürün gelecek kuşağa aktarımında şüphesiz ki atasözleri ve deyimlerin rolü büyüktür.

Atasözü ve deyimler, her dilde önemli bir yer tutan ve duygu ve düşüncelerin en etkili şekilde ifade edilmesinde vazgeçilmez olan öğelerdendir. Atasözü ve deyimlerin aynı dili kullanan toplumların tarih boyunca edindikleri bilgi, birikim ve tecrübe sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. “Aynı ya da birbirine yakın kültür havzalarında yaşayan fakat farklı dilleri kullanan toplumların kendi dillerinde kullandıkları atasözleri ve deyimlerin de birbirine yakınlıklarının hemen dikkati çektiğinin de diller açısından bir gerçek olduğunu kabul etmeliyiz. Bu bağlamda, farklı dilleri konuşan iki ya da daha fazla toplumun ortak yönlerini araştırmada atasözleri ve deyimler, söz kalıpları ve ortak kelimeler işimizi kolaylaştırıcı öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır” (Boylu, 2014, s. 21).

2. KÜLTÜRDİLBİLİM

Kültürdilbilim, geçmiş asırların derinliklerine uzanmasına rağmen, ancak XX. yüzyılın sonlarında araştırmacıların ilgi odağı olmaya başlayan yeni bir bilim dalıdır. Dil araştırmalarının, dil ve tarih, insan ve toplum merkezli olarak incelenmesi gerektiği yeniden gündeme getirilmiş olup, bir dilin öğrenimi ve öğretiminde kültür unsurlarının iç içe olmasıyla dil araştırmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Kozan, dil ve kültür gibi iki farklı gösterge sisteminin etkileşimiyle ortaya çıkan dil göstergelerindeki kültür anlamlarının incelenmesi üzerinde kültürdilbilimin odaklandığını belirtir (Kozan, 2014).

Günümüzde kültür araştırmalarına yönelik en verimli yaklaşımlardan biri kültürdilbilimsel yaklaşımdır. Kültürdilbilim, insanın, kültürün ve dilin ayrılmaz bir bütünlük içerisinde incelendiği, sosyal bilimlerin yeni bir yönüdür. Dil, bu bilimsel disiplinde kültürün ürünü, yansıması ve somutlaşması ve somutlaşan hafızası olarak karşımıza çıkmaktadır. XX. yüzyıl bilim dünyasında antropolojik yaklaşım genel olarak kabul görmüştür. İnsana ve insanın dünyadaki, kültürdeki ve toplumdaki rolüne olan yöneliş, dilin iç yapısının incelendiği dilbilimsel araştırmalardan, insanın dil dünyasının yaratıcısı ve dilsel kimlik olarak ele alındığı araştırmalara geçiş sağlamıştır (Grinko, 2014, s. 11).

Günümüz çağdaş araştırmacılarından V. A. Maslova, dilbilimi bilimde insan odaklı paradigmanın ürünü olarak düşünmektedir. Kültürdilbilim, V.N. Teliya'nın başında bulunduğu deyimler ekolünün araştırmalarıyla ve Yu. S. Stepanov, A.D. Arutyunova, V.A. Vorobyev, V. Şaklein, V.A. Maslova gibi bilim insanlarının çalışmalarıyla XX. Yüzyılın 90'lı yıllarında bağımsız bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kültürdilbilim kökenleri W. Humboldt, İ. A. Boduen de Courtaigne, E. Sapir, B. Whorf, A.A. Potebnya gibi Rus ve yabancı dilbilimcilerin çalışmalarına ve fikirlerine dayanmaktadır. Bu çalışmaların sayesinde yeni bir alan olarak budunbilim ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar budunbilimi,

kültürdilbilimin bir parçası olarak düşünürken, V.A. Maslova, budunbilimin ve kültürdilbilimin farklı bilim dalları olduğu görüşünü savunur (2014, s. 11).

V. A. Maslova'ya göre günümüz kültürbiliminde birkaç yaklaşım ortaya çıkmıştır:

•Farklı çağlara ait metinlerin yardımıyla kültür değişmezlerinin betimlenmesine önem veren Yu. S. Stepanov'un kültürdilbilim ekolü

•Farklı milletlere ve farklı dönemlere ait milletlerden yola çıkan, evrensel kültür terimlerini inceleyen N.D. Arutyunova'nın ekolü

•Deyimler üzerine odaklanan ve dil öğelerini dil taşıyıcısı açısından ele alan V. Teliya'nın ekolü

•Araştırma ve çözümleme konusu olarak karşılığı olmayan dil birimleri üzerinde çalışan Rusya Halklar Dostluğu Üniversitesi'nde geliştirilen kültürdilbilim ekolü (2014, s. 12).

Görüldüğü gibi, kültürdilbilim yeni bir bilim dalıdır. Türdeş olmayan kültürdilbilim, farklı yaklaşım ve ekollerle ortaya konulmaktadır. Farklı araştırmalarda birbirine yakın, ama aynı olmayan tanımlara rastlanmaktadır. Örneğin, V. Krasnh, kültürdilbilimi "Dilde ve söylemde kültürün yerleşmesini, yansımasını ve kendini göstermesini inceleyen bir disiplin" olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte V. Krasnh, kültürdilbilimin, dil dünya görüşünün, dilsel bilinç ile dilin zihinsel ve yapısal öğelerinin bütünlüğünün incelenmesiyle doğrudan ilgilendiğini kabul etmektedir. V. A. Maslova, kültürdilbilimi "Dilsel süreçlerde kendini gösteren ve canlı dile yerleşen, kültürün maddi ve manevi boyutunu araştıran bir bilim olarak " göstermektedir (2014, s. 12).

V. A. Maslova'ya göre, kültürdilbilimin konusu, "Efsanelerde, ritüellerde, adetlerde, folklorik ve dinsel söylemlerde, manzum ve mensur olan sanatsal metinlerde, deyimlerde, eğretilmelerde, sembollerde, atasözlerinde ve kalıplaşmış sözlerde vs. yansıtılan, asıl olarak insanın arketipik ve prototipik bilincin sonuçlarını genelleştiren ve kültürde sembolik, imgesel ve metaforik, duygu ve değer açısından kalıplaşmış anlamlar kazanan dil birimleridir" (2014, s. 36). V. Krasnh, dikkatini zihinsel ve iletişimsel unsunlara çekerek, bu bilim dalının konusuna daha geniş bir tanım vermektedir: "Kültürdilbilimin konusu, dilin zihinsel ve yapısal öğelerinden oluşan bütünlüğün kültürel ve tarihi katmanına erişebileceğimiz bir 'kanal' olan ve kültür açısından önem teşkil eden söylem dil birimleridir" (2014, s. 12). Bununla birlikte Maslova da kültürdilbilimin özel araştırma alanına konuşma davranışını, dilbilimsel ve üslupbilimsel birimlerde yansıtılmış her türlü davranışın yanı sıra konuşma kurallarını da dahil eder (2014, s.13). Maslova kültürdilbilimin araştırma alanını şöyle sıralar;

a) Karşılığı olmayan dil birimleri ve boşluklar

b) Mitojik dil birimleri: dile yansıtılmış olan arketipler, mitler, adetler ve inançlar, ritüeller ve gelenekler.

c) Dildeki atasözleri

d) Dildeki deyimler

e) Basmakalıplar, semboller

f) Eğretilmeler ve dil imgeleri

g) Dil üslubu

h) Dilsel davranış

i) Konuşma adabı (2014, s. 35).

3.DEYİMLER VE ÇEVİRİ EYLEMİ

3.1 Deyim Nedir?

Ömer Asım Aksoy deyimleri “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” şeklinde tanımlamaktadır (Aksoy, 1993, s. 16). “Deyimler asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Erenoğlu, 2007, s. 1151).

Aksoy deyimleri atasözlerinde olduğu gibi anlam ve biçim özelliklerine göre sınıflandırmıştır (Aksoy, 1993: 16). Deyimlerde de hem biçim hem kavram özellikleri bulunmaktadır. Biçim özelliklerinden kimisi, atasözleriyle deyimler arasında ortaktır. Kavram özelliklerinde böyle bir ortaklık yoktur (Aksoy, 1993, s. 16).

3.2. Biçim Özellikleri

1- Deyimler de atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözçükleri değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamaz ve deyim söz dizimi bozulamaz. Örneğin: “Ayıkla pirincin taşını” deyimini; “ayıkla bulgurun taşını” biçiminde söylenemeyeceği gibi, “tut kelin perçeminden” deyimini de; “kelin perçeminden tut biçiminde” kullanılamaz (1993, s.16).

2- Deyimler de, atasözleri gibi, kısa ve özlü anlatım araçlarıdır: Dil dökmek- Kelle kulak yerinde- Kel başa şimşir tarak - Atı alan Üsküdar'ı geçti.

3- Deyimler en az iki sözcükle kururlar ve biçim bakımından iki bölüğe ayrılabilirler:

a) Sözcük öbeği durumundaki deyimler: Ağır başlı- Eli bayraklı - Püf noktası - İçli dışlı - Kelleşi koltuğunda - Gel zaman git zaman - Kaşla göz arasında - Suya sabuna dokunmadan.

Öbeği oluşturan sözcükler bitişik yazılmaz. Ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olur: Adam sen de! - Cart kaba kâğıt! - Yok devenin başı! - Hele hele!

b) Tümce durumundaki deyimler: Dostlar alışverişte görsün. - Halep ordaysa arşın burada. - İncir çekirdeğini doldurmaz. - Delik büyük, yama küçük.

Bir mastarla sona eren deyimler, çekime gireceklerinden ve dolayısıyla bir tümce kuracaklarından bu bölüm içinde yer alırlar. Örnekler: Göz yummak- Gönül almak- Dirsek çevirmek- Damarı tutmak - Baltayı taşa vurmak - Boyunun ölçüsünü almak - Bir taşla iki kuş vurmak - Ağzına bir parmak bal çalmak - Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak. Bunlar “göz yumdum, gönlünü alalım, baltayı taşa vurdunuz, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu” örneklerinde görüldüğü gibi tümceden oluştururlar (1993, s.16).

3.3 Kavram Özellikleri

1- Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atasözünden ayıran en önemli özellik budur (1993, s.17). Örnek: ‘Bitli baklanın kör alıcısı olur. İşleyen demir ışıldar. Bugünkü işini yarına bırakma.’ cümleleri atasözleridir. Çünkü her biri bir genel kuraldır. Her zaman bitli baklanın kör alıcısı olur. İşleyen demirin ışıldadığı su götürmez bir gerçektir. Bugünkü işini yarına bırakmamak öğüdü de her zaman uygulanmak üzere ortaya konulmuş bir düsturdur (1993, s.17). Oysa: ‘Atı alan Üsküdar'ı geçti. Armut piş, ağzıma düş. Bu perhiz ne, bu lahana

turşusu ne?’ sözleri deyimdir. Çünkü hiçbiri genel kural olarak söylenemez: Her zaman atı alan Üsküdar’dan geçmez. Armut piş ağzıma düş sözü her vakit değil, ancak kimi durumlar için doğrudur. Perhizle lahana turşusu da bir düstur gibi yürütülemez (1993, s.17).

2. Deyimlerin amacı, bir kavramı ya özel kalıp içinde ya da çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri bildirmektir. Görülüyor ki deyimle atasözü, amaçta da birbirinden ayrılmaktadır (1993, s.17).

3. Deyimle atasözü arasında, sınırdaki bulunan sözlere dikkat edilmelidir:

Atasözleri arasına da alınsa, deyimler arasına da alınsa yanlış sayılamayacak sözler vardır. Bu, atasözleriyle deyimleri birbirinden ayıran özelliklerin iyice belirmemiş olmasından değil, bu çeşit sözlerin iki anlam taşımasından ya da iki türlü yorumlanabilmesinden ileri gelir (1993, s.18). Örneğin: “Açtırma kutuyu söyletme kötüyü” sözü, karşındakini kızdırarak seninle ilgili şeyleri ortaya dökmesine, senin için kötü şeyler söylemesine yol açma anlamına kullanılırsa atasözü olur. Beni kızdırırsan senin için kötü şeyler söylerim anlamına kullanılırsa deyim olur.

3.4 Çeviri Eylemi

Çevirinin farklı tanımları bulunmaktadır. Kuran, (1995) çeviriyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Çeviri, kaynak dildeki göstergenin ne ifade ettiğini bulmak, sonra bu ifade edilen şeyin amaç dilde hangi gösterge aracılığı ile ifade edilebileceğini saptayıp, bu göstergeyi kullanmaktır ". Bu noktada dikkatli davranılması gereken konu, sözcüğün kendi anlamına göre mi yoksa bağlam içindeki anlamına göre mi çeviri yapılması gerektiği sorusudur. Bununla birlikte kaynak dilin ve erek dilin kültürlerine de dikkat edilmesi gerekir. Çünkü kendi kültüründen bağımsız hiçbir sözcük yoktur. Ayvaz, (2013) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Çeviri eylemi süresince sözcük mü yoksa bağlam içindeki anlam mı önemlidir? sorusu hep tartışıla gelmiştir. Kimileri sözcüğün anlamının yeterli olduğunu savunsa da sözcüğün hangi duyguyu, hangi düşünceyi yansıttığının unutulması kaynak metnin anlaşılmasını imkânsız hale getirebilmektedir. Buradan çeviri eyleminde biçim mi yoksa içerik mi ön plandadır sorusu da türetilir ki çevirmenlerin birçoğu bu soruya yanıt ararken erek kitlenin önemini daha iyi kavramışlardır. Çeviri ürünlerinde salt biçimi korumak kaynak metnin anlaşılmasında sorun yaratabilirdi, ancak edimbilimsel çalışmaların gelişmesiyle ve ‘kültür’ kavramının ön plana çıkmasıyla içeriğin nasıl ve ne denli aktarıldığı önem kazanmıştır” (Ayvaz, 2013, s. 212).

Türk Dil Kurumu sözcüğün tanımı için “Yapı, kavram, görev bakımından aralarındaki benzerliğe göre ayrılmış bulunan kelime türlerinden her biri” tanımını yapmaktadır. Dilbilimsel açıdan her sözcük belli bir anlama sahip olmasına karşın, bağlam içerisinde farklı anlamlar kazanmaktadır. Söz konusu deyim ya da atasözleri olduğunda ise, kültürel anlamlarda, sözcüğün kendi anlamına eklenmektedir. Çeviri eyleminde ise bu durum çok daha fazla önem kazanmaktadır. Ayvaz’ın (2013) konuyla ilgili tespiti ise şöyledir:

“Çevirisi yapılan kaynak metnin sadece sözcükler bağlamında erek dile çevrilmesi, kaynak metindeki anlam ile erek metindeki anlamın uyuşmamasına sebep olmaktadır. Böyle bir çeviri ürünü çevirinin kalitesini de olumsuz etkiler, bu nedenle burada sözcüklerin tek başlarına anlamlarına bakmak yerine, öncelikle çevirisi yapılacak olan sözcüğün türü tespit edilmelidir, daha sonra sözcüğün kaynak

kültüre ait bir atasözü, deyim veya kalıplaşmış ifade olup olmadığına bakılarak bu sözcüklerin kaynak metinde ne amaçla ve hangi bağlamda kullanıldığı tespit edilmelidir. Ancak böyle bir çalışmayla kaynak metnin anlamı saptanarak erek metinde daha iyi ifade edilmiş olur” (s. 214).

Kaynak metin ve erek kitle arasındaki ilişkiye kültür açısından dikkat etmek gerekir. Her iki yönlü, kültürel özelliklerin iyi araştırılması gerekir aksi halde, anlamsız ifadeler ortaya çıkacak ve hedeflenen bilgi aktarımı sağlanamayacaktır.

Erek kitleye kaynak metnin anlamını aktarırken diller arasındaki anlam değişmelerine ve sözcüklerin her iki dilde de var olan kullanılışlarına dikkat etmek gerekir. Çünkü kaynak metnin oluşturulduğu toplum ile erek kitlenin yaşayış biçimleri ve kültürel özellikleri aynı olmadığından kelimelerin anlamı da bu iki kitle için farklılıklar arz edecektir; hatta bazı çevirilerde bu unsurlar sınırlayıcı nitelik taşımaktadır (Ayvaz, 2013, s. 214).

Deyimlerin çevirisinde yaşanan problemleri Sağlam (2001) şu şekilde ifade etmektedir:

“Eğer söz konusu atasözü ya da deyim ödünçleme yoluyla ülkeden ülkeye, dolayısıyla dilden dile yayılmışsa, bu takdirde ilgili atasözü ya da deyim diğer dillerde bire bir karşılıklarını bulmak mümkündür ve başka dillere çevirirken de güçlüklerle karşılaşılmaz:

"Bahşış atın dişine bakılmaz." (Alm. Einem geschenkt von Gaul sieht man nicht ins Maul.)

"Son gülen iyi güler." (Alm. Wer zuletzt lacht, lacht am besten.)

"Vakit Nakittir." (Alm. Zeit ist Geld.)

Bu duruma dilbilimsel olarak yaklaşıldığında, atasözleri ve deyimlerin özü, iki ayrı düzleminin, yani düz anlam (Alm. denotative Bedeutung) ile yan anlam (Alm. konnotative Bedeutung) düzlemlerinin yapısal bileşimine dayanır. Bir atasözü ya da deyim düz anlamsal düzleminde betimlenen durum önemli değildir; önemli olan, başarılı bir sözce sırasında atasözü ve deyim yan anlamsal imleme düzleminin ve ayrıca atasözü ve deyim bağlamını oluşturan durumun temelinde yatan genel düşüncedir (2001, s. 49).

4. YÖNTEM

Çalışmanın örneklem grubunu Fono Almanca Deyimler 2004 yılı basımlı kitaptan seçilen 40 tane deyim oluşturmaktadır. Kitapta yer alan deyim sayısı 285 tanedir. Çalışmanın bu bölümünde Fono Almanca Deyimler kitabından seçilen 40 Almanca Deyim ve Türkçe karşılıkları kültürelbilimsel açıdan incelenecektir. Seçilen deyimler ‘hayvan adları ile olanlar’, ‘birebir çevirisi yapılanlar’ ve ‘anlamı dikkate alınarak çevirisi kültür odaklı yapılanlar’ şeklinde sınıflandırılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUM

Tablo 1. Hayvan Adları ile Yapılan Kültüre Bağlı Çevirisi Farklı yapılan Deyimler

Wie ein Pferd arbeiten	Eşek gibi çalışmak
Einen Bären Hunger haben	Kurt gibi aç olmak
Im Schnecken tempo	Kaplumbağa yürüyüşü

Yukarıda örneklendirilen deyimler incelendiğinde hayvan adları ile kurulan deyimlerin kültüre bağlı farklı hayvan adlarıyla oluşturulduğu görülmektedir. Çevirisinin ise yine erek kültürdeki karşılığı ile yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Birebir Çevirisi Yapılan Deyimler

Auf den ersten Blick	İlk bakışta
Eine Rolle spielen	Rol oynamak
Vor Hunger sterben	Açlıktan ölmek
Sein Wort halten	Sözünü tutmak
Geld machen	Para yapmak
(sich) zu Tode lachen	Çok fazla gülmek
Zu sich kommen	Kendine gelmek
Von Kopf bis Fuss	Baştan aşağı, tepeden tırnağa

Örneklendirilen deyimlerin çevirisinin birebir yapıldığı görülmektedir. Bu gruptaki deyimler erek dilde de aynı anlama sahip oldukları için birebir çevirisi mümkündür.

Tablo 3. Kültüre Bağlı Çevirisi Yapılan Deyimler

Mit Haut und Haar	Bütün gücüyle, tüm benliğiyle
Wie aus der Pistole geschossen	Su gibi
Etw. an den Nagel hängen	Yarıda bırakmak
Jmd. Steine in den Weg legen	Birine zorluk çıkarmak
Gute Meine zum bösen Spiel machen	Duygularını saklamak
Feuer und Flamme sein	Heyecanlı olmak, ateşli olmak
Mit Mann und Maus	Toptan, hep birlikte
Hals über Kopf	Aceleyle, telaşla
Ein langes Gesicht machen	Afallamak, ağzı açık kalmak
Keine Nerven haben	Çelikten sınırları olmak
Alle Hände voll zu tun haben	Çok işi olmak
Einen guten Klang haben	İyi isim yapmak
Dahinter steck etwas	İşin içinde iş olmak
Unter uns gesagt	Aramızda kalsın
Jmd. Zu Dumm werden	Sabrı taşmak
In Gesicht machen (ziehen)	Yüzünü ekşitmek, buruşturmak
Ein Gesicht machen wie drei Tage Regen Wetter	Karadenizde gemileri batmak
Lange Finger machen	Eli uzun olmak
Im Nu	Hemen, bir anda, göz açıp kapayıncaya dek
Haare auf den Zähnen haben	Kaba ve itaatsiz olmak
Mit Leib und Seele	Tüm benliğiyle, yürekte
Im Wege stehen	Engel olmak, karşısına çıkmak
Jmd. Etwas unter vier Augen sagen	Birisiyle yalnız görüşmek
Das gibst nichts	Olanaksız, olmaz
Nichts dafür können	Elinden bir şey gelmemek
Billig davon kommen	Ucuz atlatmak
İn Hülle und Fülle	Pek bol, bir sürü
Aufs Haar stimmen	Tam tamına doğru olmak
Aus der Haut fahren	Çok kızmak, çılgına dönmek

Yukarıda örneklenen Almanca Deyimlere ve Türkçe karşılıklarına kültürdilbilimsel açıdan bakıldığında, çevirinin Türkçede günlük dilde ifade edilmiş şekliyle yapıldığı görülmektedir. Nitekim Fono Almanca Deyimler (2004) kitabının ön sözünde hangi ölçüde göre çevirinin yapıldığı bilgisi şu şekilde verilmiştir:

“Okuyucunun da hemen göreceği gibi deyimlerin Türkçeleri, Almancalarının sözcüğü sözcüğüne çevirileri değildir. O deyimın anlatmak istediği şey konuştuğumuz Türkçe ile verilmiştir. Hatta bazı

yerlerde birtakım sözcükler hiç çevrilmemiş, cümlenin Türkçe’deki anlamını vermek için ilk bakışta tamamen ilgisiz görünen başka sözcükler kullanılmıştır” (Fono, 2004, s. 6).

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada dil ve kültür kavramları irdelenmiş, atasözleri ve deyimlerin farklılıkları anlatılmış, kültürdilbilim kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Çeviri incelemesi sonucunda Almanca Deyimlerin Türkçe karşılıkları, günlük kullandığımız dile ve kültüre uygun yapıldığı görülmüştür.

Çeviri yaparken dil ve kültürün bir bütün olduğunu unutmadan, erek ve hedef kitlelerin dilsel ifadelerine ve kültürlerine hakim olup çeviri sürecini gerçekleştirmek gerekmektedir. Aksi halde iletişimde ve bilgi aktarımında hatalar oluşacaktır. Birkaç örnekle bu sözü somutlaştırmak mümkündür; Almancada gündelik hayatta kullanılan bir deyim olarak ‘mit Müh und Not’ ‘bir işi güç belâ, ucu ucuna yapmak’ anlamı taşımaktadır. Ancak bu deyim Türkçede ‘oflaya puflaya’ şeklinde kullanılmaktadır. Türkçede, tam olarak, bir işi istemeyerek yapmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden Almanca ve Türkçe kullanımları uyuşmamaktadır. Çünkü bu deyim Almancadaki kullanımında bir işi isteyerek yapıp yapmadığından ziyade, o işi zorluklara rağmen yapmak ve ucu ucuna yetiştirmek anlamı varken, aynı deyim Türkçede istemeyerek, belki de başkalarının zoruyla yapmak şeklinde ifade edilir, bu işin tamamlanıp tamamlanmadığı da belli değildir. Diğer bir örnek ise: ‘Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr.’ Atasözünün Türkçe karşılığı ‘Ağaç yaş iken eğilir’ dir. Çevirmen bu karşılığı bilmeyerek ‘Küçük Hans’ın öğrenmediğini, büyük Hans hiç öğrenmez’ şeklinde çevirirse veya çeviri Türkçeden Almancaya yapılırken ‘Das Bäumchen biegt sich, doch der Baum nicht mehr.’ şeklinde yapılırsa anlam aktarılır ama cümlenin atasözü olduğu hedef kültür okuru tarafından fark edilmeyebilir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere çeviri çok boyutlu bir işlemdir ve çeviri sürecini sağlıklı gerçekleştirebilmek için bahsedilen tüm noktalara dikkat edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. (1993). *Türkçe Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*. İnkılap Yayınevi.
- Akdemir, M. (2009). *Dilin “Konuşan Dil” İçin Anlamı*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 97-103.
- Arslan, M. (2012). *Ziya Gökalp’ de Kültür ve Uygarlık Anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3 (10), 11-19. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iusosyoloji/issue/524/4853>
- Ayvaz, G. (2013). *Sözcükler, Söz Öbekleri, Deyimler ve Atasözleri’nin Çevirisi ve Çeviri Eylemine Etkisi*. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 211-221.
- Başkan, Ö. (2003). *Dilde Yaratıcılık*. Multilingual.
- Bayraktar, N. (2006). *Dil Bilimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dilbilimi*. Multilingual.
- Boylu, E. (2014). *Dil-Kültür İlişkisi ve İran’da Türkçe Öğretimine Etkisi*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014 (4), 19-28. DOI: 10.18493/kmusekad.52839

- Erenoğlu, D. (2007), *Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler*, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall.
- Göçer, A. (2012). *Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*. Türk Dili, 729, 50-57.
- Grinko, Ye. N. (2014) "Kültürdilbilim Özü ve Yöntemi" (Çev. C. Paşalıoğlu) *Kültürdilbilim (Temel Kavramlar ve Sorunlar)*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, s.11-15.
- Kozan, O. (2014). *Kültürdilbilim (Temel Kavramlar ve Sorunlar)*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kuran, N. (1995). *Çağdaş Alman Çeviribilimcilerinin Yaklaşımları. İçinde Mehmet, RİFAT, Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*, (S. 33-54). Düzlem Yayınları, İstanbul
- Sağlam, M. Y. (2001). *Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 18(1).
- Soykan, Ö. N. (2002), *Wittgenstein Felsefesi: Temel Kavram ve Sorunlar*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı:33,İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sözlük, T. (2005). *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Sözlük, A. (2004). *Almanca Deyimler*, Fono Yayınları.
- Ültanır, G. (2003). *Eğitim ve Kültür İlişkisi Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23 (3).